

КОНСТАНТИН ФИЛОЗОФ

ЖИТИЈЕ ДЕСПОТА СТЕФАНА

ЛАЗАРЕВИЋА (одломци)

Кула деспота Стефана на Калемегдану, Београд

Константин Филозоф (око 1380 – после 1439)

Важна личност српске књижевности првих деценија XV века. Назван је по месту рођења Костенечки, а пореклом је био Бугарин. Он је један од учених странаца који су у деспотовој Србији нашли прибежиште и наставили рад. Бежећи пред турском силом („од ричуће звери“, како сам каже), после пропасти Бугарске (1411. или 1412), доспео је у Србију и живео на деспотовом двору у Београду све до смрти Стефана Лазаревића. Касније се Константину губи сваки траг, па место и датум његове смрти нису познати. Свестрано образован (име Филозоф добио је због велике учености), био је нека врста професионалног учитеља и дипломате. Написао је *Сказаније* (или *слово*) о *йисменима*, прву филолошку расправу код Срба, у којој је изложио своје погледе на реформу правописа.

ПРИСТУП КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ

Главное дело Константина Филозофа, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, написано је између 1433. и 1439. године. Ово дело није настало по класичној шеми светачког житија, али има велику документарну вредност пошто је приступ књижевној грађи првенствено историјски. Деспота приказује пре свега као идеалног просвећеног владара, племенитог витеза, градитеља, уметника и борца за хришћанску културу. Иако тежи ка успостављању култа, писац верно описује деспотов живот, па његово житије умногоме подсећа на световну биографију. Константин и сам више пута истиче да не пише житије већ хронику једног времена („Ово, дакле, не написасмо само као житије, него као да сам летописац, са свим осталим стварима.“). У њему су место нашле многе историјске личности (Лазар, Милица, Јефимија, Стефанов брат Вук, Бранковићи, Марко Краљевић, многобројни султани, војсковође, краљеви и др.), велике битке (на Косову, на Ровинама, код Никопоља, код Ангоре), описи Српске земље, људи и градова.

О Косовском боју

А када је умро и Оркан, подиже се најмлађих син Орканов, звани Амурат, и покори многе крајеве на западу. Најпосле се подиже на благочастивог кнеза Лазара. Овај не отрпе да више чека и да пренебрегне своје удове, а уз то још Христове, да се секу и кидају, него (одлучи) или да уклони срамоту њихову од свију, или сам да умре

и још да (то) посведочи мучењем. Обузет оваквим мислима, устане он и пође на Исмаиљане, и сукоб је био на месту званом Косово. Међу војницима који су се борили пред (војском), беше један веома благородан (Милош), кога оцрнише завидљивци пред господином и осумњичише као неверна. А овај, да покаже верност, а уједно и храброст, нађе згодно време, устреми се ка самоме великом начелнику, као да је пребеглица, и пут му отворише. А када је био близу, изненада појури и зари мач у тога самога гордога и страшнога самодршца. Ту и сам паде од њих. У први мах одолевали су Лазареви људи и побеђивали су. Али већ не беше време за избављење. Стога и син тога цара ојача опет у тој самој бици и победи, јер је Бог тако допустио да се и овај велики (Лазар) и они који су с њим свежу венцем мучеништва. Шта је било после тога? Постиге (Лазар) блажену смрт тако што му је глава посечена, а његови мили другови молили су усрдно да погину пре њега, да не виде његову смрт.

Ова битка била је године 6897 (1389), месеца јуна, (у) 15 (дан). А он (Лазар) прими мученичку смрт и види се сада као жив у великој обитељи званој Раваница, коју сам сазда, јавно узет од њих (мученика) и с њима зборује на небесима. А тада, тада не беше места у читавој тој земљи где се није чуо тужни глас ридања и вапаја, који се не може ни са чиме упоредити, тако да се ваздух испунио, тако да је у свима овим пределима Рахила плакала и не хтеде се утешити – не само због (побијене) деце своје, него због богоизбраног господина, јер га (Лазара) нема и јер их (деце) нема.

Запис о смрти Краљевића Марка

После овога замисли овај горди и величави (цар Бајазит) рат против Угровлаха; и подигавши се са свима силама својим дође и прешавши Дунав 6903 (1394) сукобише се у биткама са великим и самодржавним војводом Јованом Мирчом, у којима је била неисказана множина крви проливена. Тада погибоше краљ Марко и Константин. А ту се, у овој бици, нађе са овим господарима и кнез Стефан о коме ми говоримо. Јер сви ови беху са Исмаиљанима, ако и не по (својој) вољи, а оно по нужди, тако да кажу за блаженог Марка да је рекао Константину: „Ја кажем и молим Господа да буде хришћанима помоћник, а ја нека будем први међу мртвима у овом рату.“ Вративши се цар (Бајазит) својој кући, измири се са њима.

Превео Лазар Мирковић, Извор: Константин Филозоф, *Повести о словима (сказаније о писменех)* – *житије Деспота Стефана Лазаревића*, приредила Гордана Јовановић, *Спшара српска књижевност у 24 књиге*, књига једанаеста, Просвета – СКЗ, Београд, 1989.

Рахила – личност из Библије, омиљена Јаковљева жена; после дуге бездетности родила је Јосифа и Венијамина; помиње се као прамајка Израиља

Исмаиљани – потомци Исмаилови, Турци

Кнез Лазар, фреска, манастир Љубостиња, 1402–1405. година

Краљевић Марко, ктиторски портрет, Марков манастир, 1376. или 1377. година

- ♦ Именујте тему и значајне мотиве у одабраним одломцима.
- ♦ Упоредите опис Косовске битке у *Житију Деспота Стефана Лазаревића* и у народној епизи. Какве сличности опажете? Који смисао косовског подвига придаје писац житија?
- ♦ Према средњовековном схватању, владар је одабран од Бога да штити народ на земљи и да буде његов заступник на небесима. Испитајте мотиве Лазареве одлуке. У каквом је односу Лазарев избор пред бој описан у народној епској песми и у датом одломку?
- ♦ Константин Филозоф у свом делу помиње подвиг „благородног“ јунака, али га не именује. Опис тог јунака одговара лику Милоша Обилића у народној традицији. Сетите се песама косовског циклуса; повежите ликове са одломком из *Житија* и уочите путеве и везе усмене и писане књижевности.
- ♦ Окарактеришите лик кнеза Лазара и јунака (Милоша Обилића) који је убио турског цара. Пратите мотив оклеветаног јунака у уметничкој и епској књижевности косовског круга.
- ♦ Анализирајте слику Србије после косовског пораза, једно од снажних лирских места у *Житију*. Осим интересовања за историју, шта уочавате као важну одлику пишчевог стила?

♦ Иако је Марко Краљевић постао турски вазал, народна епска песма га слави као највећег јунака. Потражите у одломку могући узрок његове епске популарности.

♦ Размислите о међусобним утицајима писане и усмене књижевности. Какав су одјек историјски догађаји и личности добијали у писаној, а какав у усменој књижевности?

♦ Константин Филозоф је био деспотов савременик који је живећи на његовом двору добро упознао личност онога о коме ће касније писати. Како приступа књижевној грађи? У чему се његово дело разликује од стандардног житија светог?

♦ Шта сте сазнали о друштвено-историјском контексту у ком живи јунак овог житија? Зашто писац тежи да ослика време, људе и догађаје који су значајни за деспотово доба?

СТВАРАЛАЧКА РАДИОНИЦА

Златно доба владавине Стефана Лазаревића обележио је књижевни рад једног странца кога су владар и Српска земља примили као свога. Упознавши богоугодни живот деспотов и „каква је то земља која је њега отхранила“, Константин у житију веома хвали деспота и Српску земљу. Једно од најлепших места је опис Деспотове престонице Београда. Потражите у *Житију* та места и спремите се за сажето излагање на часу синтезе средњовековне књижевности.

Житије деспоиџа Стефана Лазаревића говори о догађајима и личностима који заузимају централно место у српској историји тога доба, али и у народној епизи. У одабраним одломцима налазимо најстарији податак у нашој књижевности о јунаштву Милоша Обилића (без помињања јунакова имена), као и опис смрти Краљевића Марка у бици на Ровинама. То нам омогућава да пратимо транспоновање значајних историјских догађаја у књижевност, као и међусобне утицаје писане и усмене речи. Осим што је драгоцен извор поузданих података о Србији деспотовог времена, ово житије има и значајне књижевне квалитете, пре свега сликовитост и добру организацију текста.

Од хагиографије ка биографији – Научили смо да житије није биографија, иако је реч о два донекле сродна жанра. Ипак, српска житија често се називају биографијама, не без разлога. Књижевни историчари уочили су да српска житија показују тенденцију да се од списа хагиографског карактера развијају у списе који имају карактер световне хронике. Она од почетка имају осим религиозне и јасну историјску и националну тенденцију, која током времена расте, да би код неких писаца, као што је Константин Филозоф, прерасла у широко засновану хронику једног времена.

АКО ЖЕЛИТЕ ВИШЕ

О Косовској бици Константин говори опширно и озбиљно, као историчар, а о последицама битке лирским тоном и снажном поентом... Догађаји се региструју брижљиво и, по правилу, са подједнаким интересовањем. Уметничком експресивношћу издвајају се опис Битке на Ровинама (због наведених чувених речи Марка Краљевића), опис похода на Босну (са необичном сликом зимског амбијента), опис Битке код Никопоља и Битке код Ангоре (због судбоносног значаја за Стефана, његове храбрости) и др. Приповедач не скрива дивљење Де-

споту и поштовање, а истиче и његове хришћанске врлине.

Међу нарочито успеле делове спада опис Деспотове престонице; местимично се чине упоређења Београда са светим градом Јерусалимом. Каже се, на пример, да је град смештен на седам брда и да највише и најлепше од њих наликује Сиону; истовремено је, као и поменуто свето брдо, праслика Вишњег, тј. Небеског Јерусалима (раја). Предео крај река, где је градско пристаниште, сличан је „нижњем Јерусалиму“, а уместо Јелеона има рајску реку (Дунав) која тече ка истоку.

Описујући српску престоницу, Константин посебно истиче Стефанове заслуге у подизању грађевина, али и у организацији целокупног живота, и нарочито у стварању одређене духовне климе.

Иако тежи наративном представљању збивања, писац не лишава дело поетских и лирских елемената. Они су посебно концентрисани у завршном делу, где је дат снажан опис жалости за преминулим Деспотом, као и у похвали њему.

(Љиљана Јухас Георгиевска,
Сјџара српска књижевност)

Адам Стефановић, *Косовски бој*, детаљ, 1870. година

